

УДК 37.013.73

СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ УКРАЇНИ

Михайлишин Г.Й., доцент кафедри соціальної педагогіки
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника

Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Ключові слова: освіта, якість освіти, філософія освіти, світогляд, суспільна дійсність, освітній простір, суспільний потенціал.

Постановка проблеми. Ієрархізація світоглядних пріоритетів ефективної освіти обумовлена об'єктивним труднощами, адже доводиться зважувати потенціал не лише питомо освітніх ресурсів, а й зовнішній щодо безпосередньо освіти контекст – суспільний, цивілізаційний, глобальний тощо. Кожен з цих факторів висуває власні вимоги до категорії ефективна освіта, які інколи істотно суперечать пріоритетам інших чинників. Крім того, всі детермінанти підпадають під дію принципу розвитку, а це означає, що їхні пріоритети і преференції з часом зазнають істотних змін.

Щоправда, існують деякі трансчасові інваріанти © Михайлишин Г.Й., 2012 стратегема функціонування ефективного суспільства є гранично чіткою: **людина – основна мета життєдіяльності соціуму.** Будь-які інші фактори

суспільного цілепокладання не в змозі поставити під сумнів цей постулат; вони повинні бути лише складовою частиною основної мети або засобом, інструментом її досягнення. Кожен аспект життя соціуму доцільно пропускати крізь призму якраз основної мети. Це дозволить побудувати об'єктивну й логічно структуризовану ієрархію суспільних пріоритетів, яка не залишить місця волюнтаризму й суспільно неоднозначним рішенням.

Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

З огляду на визначені пріоритети найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Аналіз джерел щодо вивчення проблем ефективності освіти (Р. Абдеєв, В. Автономов, С. Алексєєва, Ю. Бондарчук, М. Євтух, І. Зязюн, М. Каган, В. Кремень, М. Лапін, В. Медведєв, М. Моїсєєв, О. Ходаковський, В. Цаплін, В. Ядов, Ф. Янсен та ін.), теоретичних та методологічних основ системи професійної педагогічної освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Ляшенко, Н. Ничкало, А. Капська, О. Савченко та ін.) дає можливість дійти висновку, що системоутворюючим чинником модернізованого українського суспільства повинна стати її фаховість, різноманітність, різнобічний розвиток і глибока інтеграція всіх освітніх підсистем і процесів.

Теоретичні засади досліджуваної проблеми складають положення і наукові узагальнення з питань реформування та осучаснення освіти в Україні (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Бондар, Л. Забродська, В. Кремень,

М. Михальченко, О. Мороз, А. Пилипчук, З. Самчук, М. Ярмаченко та ін).

Виклад основного матеріалу. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [7].

В. Кремень чітко визначив цілепокладаючі орієнтири: «Мета полягає в тому, щоб кожна молода людина, яка здатна і бажає здобути високу фахову підготовку, могла б це зробити» [5, с. 391]. Не випадково Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті освіта визначена стратегічною основою розвитку особистості, суспільства, нації і держави. Досягнення освітою в Україні рівня освіти розвинених країн світу можливе шляхом реформування її концептуальних, структурних і організаційних засад, систематичного аналізу результатів діяльності ВНЗ, визначення пріоритетів щодо подальшої її трансформації на найближчий час і перспективу. Особливу роль відіграє структурна досконалість мережі ВНЗ, побудованої з урахуванням демографічної, етнічної та соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфер держави, потреб ринку праці.

Глобалізаційний контекст актуалізує вміння використовувати переваги національної системи освіти: «Сильною українська освіта завжди була й залишається по сьогодні своєю методичною забезпеченістю. Таких детальних, скрупульозно опрацьованих методик викладання того чи іншого предмету, проведення лабораторних робіт, переддипломної чи педагогічної практики, застосування засобів навчання, немає в жодній зарубіжній країні. Запозичення нашої методики – одне із завдань зарубіжних вузів-партнерів, з метою досягнення якого вони йдуть на співпрацю з українськими університетами»[3, с. 198].

Фундаментальну основу ефективної освіти XXI століття складають принципи рівності можливостей та якості освіти. Щоправда, між цими принципами можна вгледіти онтологічне протиріччя, адже рівність є

атрибутом егалітаризму, а якість – елітаризму. Розв'язувати цю буттєву колізію слід у такий спосіб: рівні можливості для всіх не лише не заперечують, а й мають передбачати, чітко регламентувати особливі можливості для окремих категорій – обдарованих, талановитих, геніальних. Між іншим, такі особливі можливості потрібні не стільки самим обдарованим, талановитим і геніальним, скільки суспільству в цілому, бо завдяки такій регламентній нормі воно здійснює найбільш вдалу інвестицію в своє майбутнє.

На сучасному етапі освіта відчуває нагальну потребу в нових філософських і загалом світоглядних підставах, у новій філософії освіти. Поки що сепаратні фрагменти майбутньої концепції потребують синтезу, який узагальнив би наявні напрацювання у філософських, природничо-наукових, соціологічних, психологічних, педагогічних ученнях, починаючи з глибокої давнини і по теперішній час. Природно, що така інтеграція знань і підходів повинна здійснюватися філософією і має відбуватися на рівні насамперед онтологічних і методологічних уявлень і понять.

Обґрунтовуючи в гранично загальній формі відповіді на найбільш актуальні питання, що стоять перед людством, «філософія постає як теоретико-методологічна і світоглядна платформа для інших форм науки і суспільної свідомості. Не є винятком і педагогіка. Спираючись на філософське розв'язання проблеми людини та її ролі в світі, ціннісних орієнтацій та ідеалів, педагогіка формує конкретну програму навчально-виховних дій, які мають забезпечити підготовку людини до життя в контексті існуючих реалій, а також з точки зору суспільного ідеалу» [Там же, с. 22].

Критичне мислення і рефлексійність – основні засоби, які убезпечують освітню сферу від догматизму, доктринерства, концептуальної порожнинності, невиразності й неефективності. Як зазначав К.Ясперс, «університет збідніє, якщо це живе духовне підґрунтя припинить своє існування, якщо запанує

філологія без філософії, технічна практика без теорії, безкінечні факти без ідей, наукове дисциплінування, а не дух» [9, с. 117].

Інноваційне мислення й інноваційна діяльність «набули надзвичайного значення для всіх сфер життєдіяльності, а особливо для освіти і педагогіки. Саме через освіту насамперед ми почали готувати людину з інноваційним типом мислення, культури і здатності до інноваційної діяльності. Без цього ні людина не буде конкурентоспроможною, ні країна не буде успішною в сучасних умовах розвитку. Інновації – це та суспільно-необхідна творча діяльність, без якої не може результативно відбутися жодний суспільний процес, у тому числі освітній» [5, с. 438].

Більшість всесвітніх проблем зводяться до простої істини: людство являє собою перенаселене, взаємозалежне, глобальне суспільство, сім мільярдів мешканців якого хочуть знайти точку опори на надзвичайно вразливій планеті.

В цьому контексті обґрунтовані світоглядні акценти ефективної освіти розставили В. Андрущенко та Л. Губерський: «Висхідна установка формування новітньої парадигми розвитку освіти пов'язана з утвердженням України не лише як локальної, а й як європейської і світової цивілізації, яка має власну ідентичність, національний характер і культуру, і вибудовуючи власний державний дім, має потребу у власних національних системах науки, освіти і виховання» [3, с. 9]. І далі: «Освіта повинна забезпечити не лише впровадження західних цінностей і розвиток глобальної культури, а й збереження автентичних цінностей кожної нації. Критерієм гармонізації цих суперечливих тенденцій можуть бути вічні загальнолюдські цінності. Суб'єктом відтворення культурної моделі єдності освіти і цінностей в умовах загальносвітової глобалізації може бути інтелігенція, яка традиційно була таким суб'єктом на терені України» [Там же, с. 166-167].

Суспільний та освітній процес необхідно розглянути крізь призму синхронізації і взаємопотенціювання. Слід враховувати, що, з одного боку, кожна молода людина сама є організаційним началом свого життєвого влаштування, а з іншого боку, низка непростих факторів і суперечливих подій впливають ззовні, з боку суспільних структур, згідно з їхніми цілями діяльності, а також функціями та можливостями на конкретному етапі історичного розвитку. Соціалізація є необхідним процесом надання особистості системних якостей, що перетворює людину в елемент соціальної структури.

Йдеться про засвоєння індивідом протягом усього його життя певної системи знань, соціальних норм і культурних цінностей, настанов і зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства, до якого він належить. Сутність соціалізації полягає в поєднанні пристосування (адаптації) і самоствердження людини в умовах конкретного суспільства. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять і навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя.

Розрізняють декілька видів соціалізації:

– *стихійну соціалізацію* (відбувається внаслідок впливу на особистість різноманітних, спеціально не створюваних обставин суспільного життя);

– *відносно спрямовану соціалізацію* (має на меті створення в суспільстві певних економічних, законодавчих і інших передумов, які впливають на розвиток та життєвий шлях особистості);

– *соціально контрольовану соціалізацію* (це процес спеціально організованої передачі соціального досвіду особистості та розвитку її потенційних можливостей, який здійснюється в різних державних і недержавних організаціях – школі, позашкільних закладах, дитячих та молодіжних організаціях тощо).

Проблема соціалізації особистості є однією з основних у соціальній теорії, яка вивчає встановлені і діючі в суспільстві механізми передачі соціального досвіду від покоління до покоління, співвідношення процесів і інститутів соціалізації.

Молодь є не лише об'єктом соціального впливу, а й суб'єктом соціальної діяльності. Це зумовлює дуальність підходу до вивчення процесів соціалізації молоді, які мають бути усвідомлені на теоретичному рівні й закладені в методологію та методику будь-якого дослідження з молодіжної проблематики.

У Національній доктрині розвитку освіти слушно акцентована увага на необхідності зміни самого змісту навчання, наголошено, що слід чіткіше визначити фундаментальні знання у сферах вивчення людини і світу, сепарувати їх від надмірної інформаційної складової, що має відігравати роль ілюстративного супроводу пізнавального процесу. Безперечної корекції потребує також спрямованість навчального процесу. Сучасний динамізм зміни знань, інформації, технологій, означає, що навчити в школі чи навіть у найкращому університеті людину на все життя неможливо, оскільки з часом вона втратить конкурентоспроможність і стане функціонально недієздатною. Тому виникає потреба формування в учнів розуміння необхідності та вміння навчатися впродовж життя. Напрацювання такого вміння стає найважливішою (поряд із засвоєнням сукупності базових знань) функцією навчального процесу.

Разом з тим, спостерігається ситуація, коли «педагог знаходиться завжди у складній ситуації: необхідно формувати суто аспектне, фрагментарне (адекватне конкретному навчальному предмету і стандарту освіти) бачення дійсності і разом з тим переконувати учнів в обмеженості такого бачення, у необхідності панорамного, цілісного підходу до оточуючого світу» [4, с. 588].

Потребує уточнення функціональне структурування освіти. Зокрема, «реалізація *трансляційної* функції вищої освіти дає змогу здійснити передавання соціально-економічних цінностей, норм, потреб і мотивів поведінки з минулого в сучасне, із сучасного в майбутнє. *Селекційна* функція вищої освіти дає змогу вирішити проблему, пов'язану з відбором успадкованих цінностей і норм для тих, хто корисний для вирішення завдань наступних етапів розвитку суспільства. *Інноваційна* функція вищої освіти виявляється в оновленні соціальних цінностей і норм шляхом відпрацювання нових та використання прогресивних цінностей зі світового освітнього досвіду, адекватних соціально-історичним умовам України» [5, с. 402].

У зазначеному контексті об'єктивним і закономірним є висновок, згідно з яким «неувага чи зневага до гуманітарної складової – літератури і мистецтва, історії і психології, соціальних наук і екології – обертається розгубленістю перед ідеалами, добром і злом, прекрасним і потворним, справедливим і несправедливим. Перед нами постає талановита, здібна, конструктивна, творча і водночас одномірна особистість, яка творить свій світ за законами «логіки металу», а не «логіки людських відносин» [3, с. 176].

В інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою. Це вимагає від суспільства загалом і від людини зокрема вміння застосовувати все нові знання, набуті впродовж життя, у власній практичній діяльності. Необхідний перехід від кваліфікації до компетенції, яка дає змогу знаходити рішення в будь-яких професійних і життєвих ситуаціях, що уможливорює діяльність освіченої особистості незалежно від локального чи глобального контексту ринку праці. Оволодівши технологією прийняття ефективних рішень, такий індивід виявиться спроможним адаптуватися до перманентних змін.

Інерція мислення і використання зручних світоглядних стереотипів – явище надзвичайно потужне, тому й не вдається викорчувати глибоко вкорінений формалізм, який або не має нічого спільного зі змістовністю і перспективами розвитку освіти зокрема і суспільства загалом, або – що ще гірше – створює на шляху таких перспектив нездоланні труднощі. Суть проблеми полягає в тому, що формалізм є не просто одним із багатьох засобів, які паразитують на функціональній зручності – на рівні індивідуальної і суспільної свідомості він набув виразних ознак світоглядного рятівного кола, до послуг якого вдаються щоразу, коли змістовний, сутнісний підхід виявляється інтелектуально обтяжливим і ресурсно затратним. Тому з-під пера управлінської бюрократії із симптоматичною регулярністю з'являються нормативні документи, котрі з позицій змістовної критеріальності не витримують жодної критики.

Формальний підхід – ілюструє явище, котрому до снаги претендувати на статус своєрідного доповнення до закону економії мислення Е.Маха. Поширеність і труднощі з викоріненням принципу економії мислення зумовлені як його інструментальною зручністю, так і самою природою людського ества, схильного спрощувати складне. За іронією долі на такому світоглядному ґрунті вибудовано фундамент усієї гносеології, генерування і засвоєння ледве не всіх знань, будь-якого усвідомлення і пояснення складного засобом простішого.

З огляду на наведені генеалогічні особливості з надіями на блицкриг щодо викорінення принципу економії мислення та його відгалужень на кшталт формалізму слід розпрощатися. Але розпрощатися не означає капітулювати перед його вадами.

Вдамося до найсвіжішого прикладу подій з «просуванням» в українське суспільство законопроекту «Про засади державної мовної політики» № 9073. Формально він передбачає захист «мов інших національних меншин», при цьому майже виключно зосереджується на

захисті та просуванні російської мови та не передбачає належного захисту мов менш чисельних нацменшин. Такий підхід викривляє ціль і призначення міжнародних інструментів з питань прав людини та прав національних меншин, учасником яких є Україна, зокрема, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та Рамкової конвенції про захист національних меншин. Це матиме і відповідне відображення в освітній сфері України.

Процедура визначення регіональних мов і заходи, спрямовані на забезпечення відповідного їхнього статусу, порушують права більшості (до 90%) мовців, для яких не буде реалізовано їхнього права визнавати себе одномовними, бути одномовними, зберігаючи власну ідентичність. Законопроект фактично встановлює норму обов'язкового вивчення двох мов у закладах освіти всіх рівнів (ст. 20, п. 7), проте це суперечить правам тих громадян, які не належать до мовців, що використовують регіональні мови чи мови національних меншин. Право на освіту будь-якою регіональною мовою навряд чи може бути реалізоване на рівні вищої освіти (ст. 20, п. 2). Очевидно, цей пункт законопроекту стосується передусім російської мови? В іншому разі він суттєво обмежує реальні права представників нацменшин, мови яких (кримськотатарська, гагаузька, караїмська та ін.) не мають достатньої комунікативної потужності для здобуття ними вищої освіти [6].

Очевидно, Україні необхідно інтенсифікувати зусилля, спрямовані на прискорене генерування культури і норм етикету наукового співтовариства – своєрідного імунітету проти будь-яких квазінаукових збочень і зловживань включно з формалізмом.

Актуальність такої потреби не викликає сумніву. Щоб переконатися в цьому, варто кинути хоча б побіжний погляд на зусилля міжнародного співтовариства у царині критеріїв, рейтингів, компетентностей, кваліфікаційних рамок і т. ін. Тут також у непролазних хащах формалізму

дуже важко розгледіти якісно-змістовну нитку Аріадни. Приміром, згідно з Ліцензійними умовами .

Очевидно, не варто витратити зусилля на пояснення, що декілька визнаних міжнародним співтовариством унікумів можуть зовсім не віддзеркалювати справжнього рівня науково-освітнього закладу. Тим більше, якщо ці унікуми не підготовлені вузом, а лише зафрахтовані ним (між іншим, нині це надзвичайно поширена практика) на обопільно вигідних засадах: професор отримує розкішний контракт і протекціоністські можливості науково-дослідницької установи, а вуз – персону, що забезпечує виконання тих же Ліцензійних умов. Чи не варто задуматись над питанням: до чого тут якість навчання в такому вищому навчальному закладі?..

Висновок. Наведені недоліки і проблемні аспекти не ставлять під сумнів саму потребу генерування універсальних, транснаціональних критеріїв, але вони загострюють аргументаційну, об'єктивістську складову одиниць виміру різних аспектів сучасної суспільної дійсності.

Вітчизняна освіта покликана ініціювати новаторські, інноваційні, евристичні підходи, які відповідали б на виклики сьогодення й узгоджувалися із перспективами майбуття. Відтак цілком очевидно, що індекс фахової дієздатності вченого-освітянина визначає знаходження оптимальних пропорцій між вимогами чинного суспільного буття та ініціюванням обґрунтованих перспективних нововведень.

Майбутнє належить країнам, які створять найефективніший освітній процес, виявляться спроможними розвинути здібності якнайбільшої частини своїх громадян і накопичити інтелектуальний потенціал, необхідний для здобуття чільних позицій у всесвітньому конкурентному середовищі. Розвиток освіти відповідає фундаментальним державним інтересам, позаяк належить до стратегічних ресурсів розвитку суспільства, основних факторів державної і суспільної безпеки, а також економічної,

політичної, інтелектуальної і в цілому державної конкурентоспроможності України.

Удосконалення професійної і світоглядно-методологічної парадигми освіти у сучасному трансформаційному суспільстві вимагає не лише наукової дискусії, відпрацювання зваженого підходу до стратегії і тактики здійснення такої модернізації, але й проведення широкомасштабного філософського аналізу та перетворень на рівні держави, регіонів, конкретних вищих навчальних закладів.

Література

1. *Андрущенко В. П.* Умови та напрями інноваційного розвитку освіти // Вища освіта в Україні. – 2009. – № 3. – С. 5–13.
2. *Бойко А. І.* Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій. Світоглядно-філософський аналіз / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К.: Знання України, 2009. – 380 с.
3. *Губерський Л., Андрущенко В.* Філософія як теорія та методологія розвитку освіти. – К.: «МП Леся», 2008. – 516 с.
4. *Зязюн І.А.* Філософія педагогічної дії: [Монографія] / І.А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. *Кремень В.Г.* Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г.Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во «Знання» України 2010. – 520 с.
6. Науковці оцінюють закон про засади мовної політики. / День. – Щоденна Всеукраїнська газета. – 13 червня, 2012. // <http://www.day.kiev.ua/229802>.
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
8. *Самчук З.Ф.* Світоглядні орієнтири як концептуальна передумова генерування національної рамки кваліфікацій. / З.Ф. Самчук. // Філософія освіти. – № 1-2 (8). – 2009. – с. 274–286.
9. *Ясперс К.* Ідея університету // Ідея університету. Антологія. – Львів, 2002. – 304 с.

МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЕ АКЦЕНТЫ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В ИЗМЕРЕНИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ДЕЙТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ

Михайлишин Г.И.

Образование принадлежит к числу важнейших направлений государственной политики Украины. Государство исходит из того, что образование – это стратегический ресурс социально-экономического, культурного и духовного развития общества, повышения благосостояния людей, обеспечения национальных интересов, укрепления международного авторитета и формирования положительного имиджа нашего государства. Качественное образование является необходимым условием обеспечения устойчивого демократического развития общества, консолидации всех его институтов, гуманизации общественно-экономических отношений, формирования новых жизненных ориентиров личности.

Ключевые слова: образование, качество образования, философия образования, мировоззрение, общественная действительность, образовательное пространство, общественный потенциал.

THE WORLDVIEW EMPHASIS OF HIGHER EDUCATION IN THE MEASUREMENTS OF CONTEMPORARY SOCIAL REALITY IN UKRAINE

Mikhailishin G.

Education is one of the most important areas of the state policy of Ukraine. The state comes from the fact that education - is a strategic resource for socio-economic, cultural and spiritual development of society and human welfare, national interests, strengthening the international authority and creating a positive image of our state. Higher education is a prerequisite for sustainable democratic development of society and the consolidation of all its institutions, the humanization of social and economic relations, the formation of new individual life goals.

Keywords: education, higher education, philosophy of education, worldview, social reality, educational space, public potential.